

Suodnos Stanice za izbor u zvanja i Hrvatskoga Radiše u širemu povijesnomu kontekstu. Primjer 1935. godine

Vukelić, Vlatka; Smiljanić, Vlatko; Jurković, Danijel

Source / Izvornik: **Povijesni razvoj primijenjene psihologije u Hrvatskoj tijekom prve polovice XX. stoljeća : Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu (1931. - 1948.), 2020, 113 - 133**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:034180>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SUODNOS STANICE ZA IZBOR U ZVANJA I HRVATSKOGA RADIŠE U ŠIREMU POVIJESNOMU KONTEKSTU. PRIMJER 1935. GODINE

U radu se interpretira i analizira širi povijesni kontekst povezanosti Hrvatskoga Radiše i Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja. Kroz razvoj gospodarske misli i potreba za specijaliziranim obrazovanjem strukovnjaka i obrtnih naučnika, prikazana je međusobna suradnja tih dviju značajnih institucija za gospodarsku povijest Hrvatske tijekom XX. stoljeća. Na temelju istraživanja arhivskoga gradiva prikazan je primjer njihove suradnje tijekom 1935. godine.

Uvod

Dvadeseto je stoljeće našim prostorima donijelo mnogo ratova, društvenih, političkih i socijalnih preobrazbi. Jedan dio tih društvenih otklona, svako treba tražiti i u nestanku ravnoteže između radne snage i mogućnosti privređivanja. Pogotovo se to reflektira na nacionalnu (hrvatsku) zapostavljenost domaće radne snage i manjak kapitala koji, iako je nastajao na ovom prostoru, nije ovdje dalje investiran, što je imalo za posljedicu veliko siromaštvo zemlje i bijeg mladih ljudi u zemlje preko mora u potrazi za radom i boljim životom. Danas svjedočimo istim procesima, iako u XXI. stoljeću. Prema povjesničarki Miri Kolar¹ loš gospodarski razvoj hrvatskih zemalja početkom XX. stoljeća može se pripisati dvadesetogodišnjoj vladavini bana Khuena Héderváryja. Osim što je izgrađeno nekoliko prekrasnih zgrada u županijskim centrima Hr-

¹ Usp. Mira Kolar Dimitrijević, „Osnivanje društva Hrvatski Radiša 1903. godine u Hrvatskoj“, *Časopis za suvremenu povijest*, 37, 3, 2005., 721-734.

vatske i Slavonije, nije učinjen nikakav napredak koji bi poboljšao život ljudi, a čin iseljavanja pokazuje njihovo krajnje beznađe.² Uslijed bijede na selu naglo se uvećava stanovništvo Zagreba³, ali u njemu nema posla, tj. zarade. Na selu dolazi do propadanja veleposjeda i do stvaranja ogromnog broja inokosnih seljačkih domaćinstava što je bila posljedica defeudalizacije, ali i raspada kućnih zadruga⁴. Na tim domaćinstvima premalim po opremi, a pregolemim po broju članova, ne može se voditi racionalno gospodarstvo niti pokriti egzistencijalni minimum. Posljedica je kretanje viška stanovništva iz agrara prema gradovima koji mogu ponuditi samo kratkoročni rad na građevnim poslovima, a ne mogu stvoriti trajnu egzistenciju. Uslijed siromaštva sela propada i seoski, ali i gradski obrt. Zabrana cehova 1872. izložila je neprilagođene majstore novim uvjetima rada i tržišta, nesmiljenoj utakmici industrijske robe koja dolazi sa stranim trgovcima iz razvijenijih dijelova Monarhije, ali i s istoka. Naime, Austro-Ugarska Monarhija njeguje dobre odnose s Obrenovićevskom Srbijom pa se srbijanski kapital povezuje sa srpskim u Srijemu i Slavoniji, a svoj novi centar postavlja u Zagrebu. Zagreb je, naime, upravo na prijelazu stoljeća osim političkog, prosvjetnog, kulturnog i prometnog središta postao i privredni centar Hrvatske i Slavonije zahvaljujući razvoju privatnog bankarstva.⁵ To je bila jedina privredna grana koja se mogla razvijati bez dozvole Ugarskog ministarstva trgovine. Ako se uzme u obzir da je novčarstvo pokretač razvoja onda, ipak, ne možemo reći - barem za Zagreb - da je stagnirao. U njemu je bila koncentrirana glavna privredna moć Hrvatske i Slavonije, ali su ti novčani zavodi uglavnom u rukama stranaca, koji daju prednost štednji, a postojeća sredstva usmjeravaju prema trgovini i industriji, a ne prema obrtnicima. Situacija se izmijenila tek 1907. godine, kada je država počela davati novčane koncesije i Hrvatskoj.

2 Usp. Ladislav Heka, „Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37, 3, 2016., 1065-1096.

3 Usp. Ivo Nejašmić, „Populacijski razvitak Zagreba“, *Sociologija i prostor*, 123-124, 1994., 1-12.

4 Usp. Ivančica Marković, „Podjela i raspad kućnih zadruga u Slavoniji u 19. stoljeću“, *Scrinia Slavonica*, 9, 1, 2009., 221-231.

5 Stjepan Lovrenović, *Ekonomska politika Jugoslavije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1965., 102.

Razvoj gospodarske misli i potreba za obrazovanjem strukovne mladeži u Hrvata

Zemaljska vlada imala je samo odjele za unutarnju upravu, pravosuđe i bogoštovlje i nastavu. Svaki novi pogon trebao je dobiti dozvolu Ministarstva u Budimpešti, a te su se dozvole davale rijetko i u pravilu strancima, a ne domaćim ljudima. Željeznička pruga do Zemuna, odnosno Beograda, omogućila je da se vidi da se i u Srbiji otvaraju brojni industrijski pogoni i da se njezini mladi ljudi školuju u gospodarskim i tehničkim strukama u velikim centrima Europe. Slično je bilo na jugu Monarhije, gdje je Rijeka pod direktnom upravom Mađarske izrasla u prekrasan i moderan grad. U Zagrebu tada nema nikakvog napretka. Nema tehničkog, građevinskog, medicinskog, veterinarskog fakulteta, a Šumarska akademija i Gospodarska škola u Križevcima stvaraju srednji kadar podlošan stranim stručnjacima. Nema ni srednjih stručnih škola, izuzev Trgovačke akademije otvorene 1895., i učiteljskih akademija.⁶ Međutim, oni mladi ljudi koji su završili školovanje nakon paljenja mađarske zastave u Zagrebu 1895., sada su se vratili u zemlju i našli da se ovdje nije ništa izmijenilo, i da za njih nema mjesta. Zatekli su domaću inteligenciju u materijalnom siromaštvu i u strahu od otpuštanja s posla.⁷ Tada su u vlasti nisu snažno dominirali školovani ljudi, nego plemstvu i vlastima bliski pojedinci, među kojima su dosta brojni bili Srbi koji su nakon razvojačenja Vojne krajine zauzeli dominantna mjesta u upravi i sudstvu Hrvatske i Slavonije. Sve veći utjecaj i ugled imaju i Židovi koji dolaze iz Mađarske i ostalih dijelova Monarhije te donose sa sobom kapital, ali i iskustva modernog gospodarstva iz najrazvijenijih dijelova Europe. Nezadovoljstvo je izražavao na razne načine, ug-

6 Usp. Sonja Gačina Škalamera, „Dinamika razvoja osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj od 1900. do 1940.“ *Anali za povijest odgoja*, 3, 2004., 83–113.

7 Tako je npr. Antun Radić (1868. – 1919.) bio otpušten u Osijeku, u Požegi, Varaždinu i Zagrebu samo zato jer se nije slagao s politikom bana Khuena koja je gušila hrvatsku narodnost želeći Hrvatsku pretvoriti u mađarsku pokrajinu. Stjepan Radić je završio École libre des sciences politiques u Parizu i nije mogao dobiti nikakvo zaposlenje. Obojica su imali loša iskustva i s crkvom i s plemstvom i s intelektualnom elitom koja je posve ovisila o ljudima u vlasti koji nisu mislili o Hrvatima kao nekoj posebno izdvojenoj grupi ugarskog dijela monarhije.

lavnom individualno, ali 1902. počinju se javljati masovni istupi koji izražavaju ksenofobiju, odnosno traže izvan poljoprivrede krivca za višak agrarnog stanovništva. U srpnju 1903., dakle u vrijeme kada ban Teodor Pejačević dolazi na bansku stolicu, proradio Odbor za namještanje djece u obrt i trgovinu pod okriljem Obrtnog zbora, koji posluje u Zagrebu u Ilici 37 i koji je već smjestio 30 djece u nauk.⁸

Slika 17: Naukovna svjedodžba, 1916. (Izvor: Digitalne zbirke Knjižnica grada Zagreba)

Godina 1903. je izvanredno važna godina za politička kretanja u Hrvatskoj. U dva navrata dolazi do ustanka u Zaprešiću, jednom u Varaždinu, pa zatim u Križevcima i Kunovcu. Istupa ima i drugdje. Cijela zemlja je uzavrela. Ban Khuen Héderváry morao je u lipnju napustiti Hrvatsku, a kako njegov odlazak ne bi ispao poražavajući, imenovan je ministrom predsjednikom zajedničke ugarske vlade. Novi ban Pejačević nije pro-

8 Mira Kolar, *Hrvatski Radiša: 1903.-1945* (2003), Dom i svijet, 2004., 29, 30, 36.

veo bitne izmjene u socijalnoj politici, ali je ipak politika bila liberalnija. Činovnici iz Khuenove ere ostali su i nadalje u uredima. I dalje je postojala prevelika ovisnost o mađarskim ministarstvima gospodarstva, trgovine i financijama. Trebalo se je malo-pomalo i vrlo mukotrpno boriti za realizaciju svake ideje, za svaku promjenu, za svaki progres, pa se upravo u tom razdoblju počelo razmišljati o potrebi osnivanja četvrtog - Gospodarskog odsjeka - u Zemaljskoj vladi Hrvatske i Slavonije. Odsjek je konačno osnovan 1914. godine.⁹

Godina 1903. bila je za Hrvatsku neugodna i stoga što je Austro-ugarska nagodba počela pucati po svim šavovima. Mađarska stranka neovisnosti radi na potpunom odvajanju Ugarske od Beča s time da Hrvatsku smatra sebi podređenim teritorijem. Mađarska traži reviziju Austrijsko-ugarske nagodbe u smislu dobivanja vlastite vojske i još većih ovlasti u sklopu bankarskog sustava. Hrvatska se tada našla u stisku između diplomatske borbe Beča i Budimpešte te sve jače Srbije na istoku, koja je 1903. zamjenom obrenovićevske dinastije karađorđevićevskom pokazivala tendencije ne samo jačanja već i širenja kroz gospodarsku i kulturnu infiltraciju, naročito na područje Srijema i Slavonije te Italije koja je zahvaljujući talijanskom jeziku koji je bio službeni u Dalmaciji, također pomišljala na zaposjedanje istočne obale Jadrana i direktno spajanje Dalmacije s Italijom, pozivajući se pritom na povijesno pravo bivše Mletačke Republike. Banska je Hrvatska, čak i nakon spajanja vojne i civilne Hrvatske, bila ugrožena kao posebni politički entitet. Njezino gospodarstvo imalo je služiti drugima, njezine financije nisu bile u njezinim rukama, njezine prometne veze su rastrgane, a Zagreb teškom mukom osvaja i zadržava položaj multifunkcionalnog centra. U takovim je uvjetima trebalo izgraditi taktiku samoobrane. Nju su predlagali braća Radić, Milan Marjanović i mnogi drugi, ali i katoličko svećenstvo koje je vidjelo kako se Beč, Budimpešta, ali i Srbija bore za Bosnu i Hercegovinu i njezina prirodna bogatstva. Trebalo se organizirati. Svećenstvo je to također shvatilo kao nužnost. Niže svećenstvo, koje je najbliže narodu, uviđa da brojne seljačke obitelji s više djece ili premalo zemlje

9 O njegovim počecima postoji krajnje oskudno arhivsko gradivo. Usp. HR-HDA-82. *Zemaljska Vlada. Odsjek za narodno gospodarstvo.*

ne mogu preživjeti te da se proletariziraju i odlaze u gradove gdje rade kao nekvalificirana radna snaga i brzo propadaju. Sve je to ugrožavalo hrvatsko seljaštvo, osobito ono u pasivnim krajevima Like, Primorja, ali i Hrvatskog zagorja. Isto tako se vidjelo da isti problem muči i Bosnu.¹⁰

Potreba o obrazovanju radnika i pored ove osvještenosti, bila je i dalje na margini. No tendencije su išle ka tome da mali obrtnici moraju biti zaštićeni od nelojalne konkurencije te da stoga obrtništvo treba organizirati. Da bi se to postiglo obrtnici trebaju biti marljivi, štedljivi i raditi na usavršavanju u vlastitu umijeću, razvijajući skrb za naučnike, pa i zanatske škole. Nije stoga čudo što je realizacija ideje o osnivanju jednog društva koje bi se brinulo za školovanje mladog kadra niknula u Bosni u Sarajevu, gdje je već 1903. osnovano društvo Napredak, koje se brinulo za školovanje bosanskohercegovačkih Hrvata u domaćim, ali i stranim školama, pogotovu ako se radilo o proizvodnim i trgovačkim zanimanjima.¹¹

U Hrvatskoj je dulje vremena radio svećenik dr. Luka Senjak, koji je postao i vojni kapelan te je vidio neukost mladića koji su došli služiti vojsku. Podrijetlom iz Bosne, on je vidio probleme siromašnih seljačkih obitelji s mnogo djece ili premalo zemlje. Radeći u Srijemu i Slavoniji, uvidio je opasnosti koje su prijetile sve jačim naseljavanjem mađarskih obitelji na tom području i širenjem njemačkih naseobina. Obje su ove etničke zajednice otvarale svoje škole i isključivale hrvatski jezik iz uporabe. Dapače, Nijemci i Mađari su školovali djecu u svojim matičnim zemljama. Isto su radili i Srbi. Postojala je jaka tendencija da se srpska djeca školuju u srpskim školama. Preko organizacije Srpski privrednik, osnovane 1897., koja je imala oslonac u Srpskoj banci u Zagrebu, omogućivano im je otvaranje trgovine i obrta te su na taj način potiskivali Hrvate iz tih djelatnosti. I Židovi su imali svoje posebne škole. Njihov postotak u trgovačkim akademijama u zemlji te doškolovanje u inozemstvu bio je izvanredno visok.¹²

10 Mira Kolar, *Hrvatski Radiša*, 29-37.

11 Isto, 29.

12 Usp. Marko Židan (ur.), *Kalendar Hrvatski Radiša za prestupnu godinu 1930.*, Zagreb, 1930., 38-40.

Prvi konkretni potezi: osnivanje Hrvatskoga Radiše

U Hrvatskoj se sve manje čuje hrvatski jezik u trgovini i obrtu te su za hrvatsku djecu ostajala samo najslabije plaćena zanimanja. Naravno, uzrok je tome uglavnom bio u nedostatku njihovog školovanja u praktičnim zanimanjima i nemogućnosti da budu konkurentni onima s višim kvalifikacijama te znaju strane jezike i imaju iza sebe obiteljski ili bankovni kapital. Osobito je omladina bila žrtva masovne nezaposlenosti. Osjećaj opće besperspektivnosti gušio je i one malobrojne iz redova hrvatskih privrednika koji su se uspjeli održavati na tržištu.

Poznata je činjenica da društvo koje bi u svom imenu imalo hrvatski predznak nije moglo dobro poslovati. Tek 1908. nastaju nova društva s hrvatskim imenom (Savez hrvatskih obrtnika). Stoga su oni koji su zasnovali novo društvo odlučili da se društvo nazove Društvo za namještanje naučnika u obrt i trgovinu u Zagrebu. Osnivači su bili trgovci i obrtnici. Dana 6. travnja 1903., dakle u doba velikih nemira, okupilo se u Zagrebu 11 obrtnika koji su utemeljili Osnivački odbor Hrvatskog društva za namještanje naučnika u obrt i trgovinu u Zagrebu. Za predsjednika Odbora izabran je Mato Ilijašević, župnik crkve sv. Petra u Zagrebu, za potpredsjednika umirovljeni potpukovnik Luka Starčević, za tajnika Nikola Ratković, a za odbornike: Dragutin Vasić, Stjepan Široka, Filip Jovanović, Aleksander Penić, Fran Saridja i Franjo Hrustić. Društvo raznoliko, ali dobro sastavljeno, jer su svi bili vrlo aktivne društvene ličnosti. Samo je društvo osnovano 17. listopada 1903. godine, dakle u vremenu kada se Hrvatska nakon dolaska novog bana pomalo smirivala. Inicijativni odbor se sastao ponovno u srpnju 1903. kada je dolaskom grofa Pejačevića na Khuenovo mjesto stvorena liberalnija klima za osnivanje novog društva. Već se 3. kolovoza 1903. dobilo provizorno odobrenje za rad društva. Dotadašnji članovi Inicijativnog odbora, tj. Mato Ilijašević i Luka Starčević potvrđeni su kao predsjednik i potpredsjednik. Deseteročlani Upravni odbor objavio je poziv u kome je, među ostalim, stajalo: "Poznata je činjenica da su kod nas Hrvata dvie najvažnije gospodarske struke, obrt i trgovina, do sada na slabu stepenu razvoja. Da se pak podignu, valja čestito naobražena podmladka, koji se može dobiti

jedino naukom i uzgojem u strukovnom zvanju. Do sada niti su roditelji znali kamo s djecom a niti obrtnici i trgovci od kuda da dobiju naučnika, jer se Obrtni zbor nije bavio posredovanjem”. Radne prostorije novog društva bile su smještene u Jurišićevoj ulici br. 5, odnosno kasnije u istoj ulici na broju 24, gdje je bio “bankarski City” Zagreba. Zanimljivo je da je većina zagrebačkih banaka poduprla društvo. Društvo je već do kraja 1903. uspjelo namjestiti u nauk oko 708 naučnika, a društvena je imovina, krajem 1904. procijenjena na 16.372 kruna. Društvo je u svojim počecima bilo vrlo skromno, bez ikakve pomoći od strane države, organizirano isključivo na načelu samopomoći. Međutim, ono već u ožujku 1904. ima 29 organizacija izvan Zagreba: Bjelovar, Bakar, Brod na Savi, Bosanski Brod, Đakovo, Glina, Ilok, Jaska, Koprivnica, Karlovac, Krapina, Križevci, Sremski Karlovci, Kukujevcima, Srijemska Mitrovica, Ogulin, Osijek (Gornji grad), Osijek (Donji grad), Petrinja, Petrovaradin, Požega, Sisak, Senj, Sušak-Rijeka, Samobor, Vinkovci, Vukovar, Zlatar, Zemun.

Zastupljena je, dakle, čitava Hrvatska s time da se broj povjereništava i radnih odbora stalno mijenjao, jer je mnogo ovisilo o voljnosti i spremnosti lokalnih snaga da se uključe u ovaj mukotrpan posao za koji se nikad nije znalo kako će završiti. U 1904. Društvu se ponudilo za nauk 1 189 djece, ali je bilo svega 900 poslodavaca (obrtnika i trgovaca) koji su te godine bili voljni uzeti djecu u nauk. Siromaštvo obrtnika kao i traženje djece određenih profila dovela su već u samom početku do selekcioniranja, odnosno do velikog posla upravi Društva koje je moralo procijeniti je li određeni mladić sposoban za neko zvanje. Vodstvo Društva je u lokalnom tisku donosilo vijesti o samom Društvu, odnosno upućivalo pozive svećenicima i učiteljima da evidentiraju djecu koja bi htjela ići u nauk, kao i poziv obrtnicima da prihvate zainteresiranu djecu. Za vrijeme vladavine Hrvatsko-srpske koalicije Društvo nema podršku vladajuće elite, jer je prevladavalo mišljenje da je društvo isključivo katoličko i hrvatsko s obzirom na činjenicu da su u prvoj fazi njegova ustrojavanja svećenici imali vodeću ulogu. Društvo je uspostavilo vrlo dobre veze s bosanskim “Napretkom”. Dogovoreno je da će zagrebačko društvo primati u nauk u Zagrebu i djecu iz Bosne.

Ekskluzivno obilježje Društva kao hrvatskog i katoličkog kasnije je ublaženo. Društvo je poslovalo s većim ili manjim uspjehom, promijenivši ime 1913. u Hrvatski privrednik, a 1918. u Hrvatski Radiša, što je bio privlačan naziv.¹³

Organizacija se širila u zemlji i u inozemstvu, a kroz članarine, stanarine, pomoći, darove, štednju i na druge načine stvoreno je najveće hrvatskog društvo po kapitalu, sa dva zakladna doma u Zagrebu, Središnjim domom i internatom. Ime „Radiša“ bilo je već vrlo poznato u Zagrebu. Ono je bilo sinonim za marljivog i pametnog čovjeka, koji uz pomoć Boga ostvaruje dobar život. Fran Novljan je u svojem predavanju 9. studenog 1919. naglasio da je riječ „radiša“ neprevodljiva na druge jezike, jer to nije rob rada kao radnik, već je to djelatnik koji radi svojom slobodnom voljom, iz zadovoljstva, s veseljem i srećom. „Radiša“ je prema Novljanu i gradski radnik, ali i seljak i đak i učitelj. To je svatko koji svoj posao obavlja rado i uz oduševljenje. Hrvatski Radiša se cijelo vrijeme svoga postojanja razvijao i širio. Osobito se polagalo važnost na izgradnju društvenih zgrada. Godine 1926. izgrađen je prvi zakladni dom južnoameričkih Hrvata u Radišinoj ulici (u doba socijalizma ul. Božidara Adžije) i Borninoj ulici (ranije Solovljevljevoj).¹⁴

U radu Hrvatskoga Radiše tijekom njegovog djelovanja mogu se iskazati sljedeća najvažnija razdoblja: U prvom, od 1903. do 1918., društvo se konstituiralo i iskazalo svoje namjere i cilj, ali je postalo i prepoznatljivo kao društvo Hrvatski privrednik, odnosno Hrvatski Radiša kao posrednik u namještanju siromašne djece u perspektivne obrte i trgovinu. U drugom razdoblju Hrvatski Radiša, preko lista „Radiša“ (1919.-1922.), odnosno Hrvatski Radiša (poslije 1923.), razvija uz pomoć svih privrednika u Hrvatskoj svoju aktivnost vrlo široko, jer preuzima i ulogu Zagrebačkog zbora te organizira izložbe i sastanke na kojima se raspravlja o gospodarskoj ulozi Hrvatske. Radiša u tom vremenu djeluje umirujuće i obnavlja nadu u perspektivnu budućnost zahvaljujući koncentraciji domaćeg kapitala i radne snage. U trećem

13 Usp. Mira Kolar Dimitrijević, „Povijesno značenje Hrvatskog radiše do 1929.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 24, 5, 99-116.

14 Mira Kolar Dimitrijević, *Povijesno značenje Hrvatskoga radiše do 1929.*, 109.

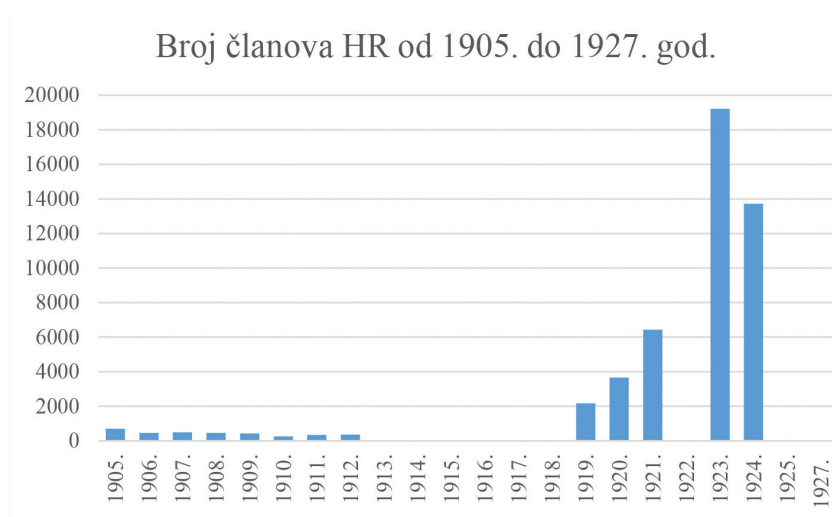
razdoblju radišino vodstvo od 1924. do 1929. – zbog novčane politike jugoslavenske države – traži pomoć od iseljenih Hrvata u obje Amerike. Tom pomoći započeta je gradnja zakladnih zgrada i Središnjeg doma. Svojom dobrom organiziranošću Radiša postaje gotovo neuništiv, jer se potpuno oslobodio svake ovisnosti o državi. Društvo šalje mlade na izobrazbu i u inozemstvo. U četvrtom razdoblju od 1929. do 1935. godine ojačana je materijalna moć Hrvatskoga Radiše zahvaljujući osnivanju Zadruga za štednju, kredit i osiguranje. To ga čini sposobnim da uspješno prebrodi teška vremena velike svjetske gospodarske krize. Uslijed krize „Radiša“ je donekle umanjio svoju primarnu zadaću, tj. kvalitetno školovanje mladih kadrova u zanimanjima koja se traže (npr. elektromehaničarska struka). U petom razdoblju od 1935. do 1941. dolazi do povezivanja Hrvatskog Radiše s Mačekovom Hrvatskom seljačkom strankom, a to ima za posljedicu školovanje izvjesnog broja mladića u poljoprivrednim zvanjima, ali i do povezivanja s Trećim Reichom preko predsjednika Milana Prpića, odnosno Göringa, što je imalo neugodnu posljedicu oponašanja njemačkih uzora. U šestom razdoblju od 1941. do 1945. vodstvo Hrvatskog Radiše smatra da može preuzeti hrvatsko gospodarstvo preko svojih kadrova. Ono postaje samo produžena ruka vlade Nezavisne Države Hrvatske oponašajući korporativistički nacional-socijalistički sustav.¹⁵

Hrvatski Radiša i Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu

Kroz Hrvatskoga Radišu je tijekom njegovog postojanja prošlo 22 000 pitomaca koji su postali sposobni obrtnici, trgovci i kvalificirani radnici. Pokazan je put koji je zacrtan 1903. godine – “Prosvjetom k slobodi”. Dakako, gospodarskoj slobodi odnosno jačanju privrednika iz redova najbrojnijeg naroda u Hrvatskoj i Slavoniji, jer ne vjerujem da je u tom vremenu 1903. razmišljano o političkoj slobodi izvan okvira velike i moćne Austro-Ugarske Monarhije. Hrvatski Radiša je primjer kako se

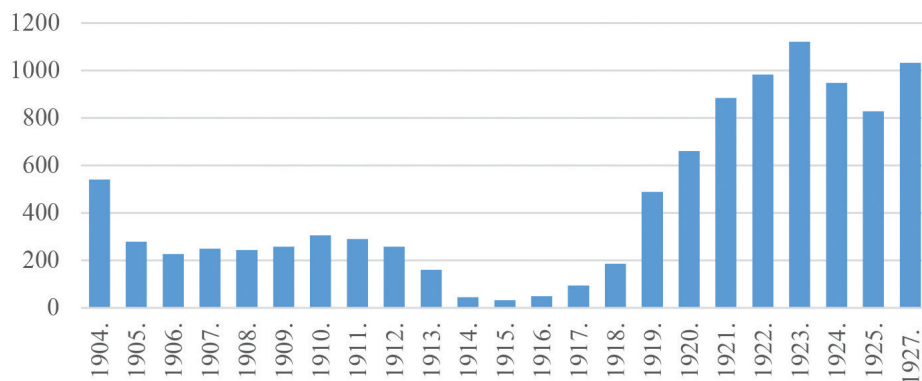
15 Isto, 109-114.

može stalnim radom mnogo toga ostvariti. Za osnivanje Društva bili su zainteresirani svi domaći privredni krugovi. Vodili su ga učitelji, niže svećenstvo, općinski činovnici i domaći gospodarstvenici, a pomagali su ga i Židovi. Ono je sve do 1939., odnosno 1941., bilo politički neutralno. Cilj društva bio je imati što veći udio u gospodarstvu Hrvatske, ali na osnovi konkurentnosti, vještine i znanja koje su mogli steći u zemlji i izvan nje. Hrvatski Radiša institucija je koja je uz potporu lokalne zajednice nastojala riješiti goruće gospodarske i društvene probleme u prvoj polovici XX. stoljeća. Međutim, u daljnjim izazovima i iznimno dinamičnim promjenama na globalnoj razini, a uslijed snažnoga razvoja znanosti, tehnike i tehnologije, dolazi do potrebe za dodatnim organiziranjem na strukovnoj razini. Razvoj profesionalne orijentacije upravo je to omogućio. U tom kontekstu u Zagrebu započinje djelovati Stanica, tj. Zavod za savjetovanje pri izboru zvanja, ustanova kojoj je profesionalna orijentacija bila glavni i jedini zadatak. Stanica je započela s radom 1931. godine. Stanica za savjetovanje pri izboru zanimanja, osnovana na poticaj Komore za trgovinu, obrt i industriju, jer se tu osjetila prijeka potreba za ustanovom tog tipa.¹⁶

¹⁶ O povijesti psihologije u Hrvatskoj vidi više u: Krunoslav Matešić, „Prvo razdoblje razvoja testova i postupaka testiranja u Republici Hrvatskoj od 1912. do 1931.“, *Suvremena psihologija*, 8, 2, 2005.

Broj namještenih šegrta HR od 1905. do 1927. god.

Grafikoni prikazuju proporcionalnost porasta broja članova i namještenih šegrta Hrvatskoga Radiše. Prema: Mira Kolar Dimitrijević, *Povijesno značenje Hrvatskog radiše*, 115.

Suradnja Hrvatskoga Radiše i Stanice 1935. godine

Autor je temeljem usporedne analize arhivske građe Stanice pohranjene u Državnom arhivu u Zagrebu nastojao usporediti kontekst međuinstitucionalnoga djelovanja, konkretno, u suodnosu s Hrvatskim Radišom.

Općenito, krajem XIX. i početkom XX. stoljeća bilježimo zamjetan razvoj dobrotvornih društava iz potrebe, koja su pretežno usmjerena na pomoć siromašnim obiteljima, posebno siromašnoj djeci. Zahvaljujući nadbiskupu Hauliku u Zagrebu je 1845. utemeljen Zavod za čuvanje djece siromašnih roditelja, a u Osijeku 1855. osnovao je Katoličko dobrotvorno žensko društvo. Poznato je bilo i djelovanje tzv. Šiloviće-va odbora koji se bavio zaštitom djece iz Bose i Hercegovine, koja su bila ugrožena od gladi.¹⁷ U tom je kontekstu već objašnjeno osnivanje i uloga Hrvatskoga Radiše. Međuratno razdoblje u hrvatskim krajevima

¹⁷ Usp. Lucija Benyovsky, „Dobrotvorna gospojinska (ženska) društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata“, *Časopis za suvremenu povijest*, 30, 1, 1998., 73-92.

razdoblje je socijalne i ekonomske krize. Ekonomska kriza, koja je 20-ih i početkom 30-ih godina nakon SAD-a zahvatila europske zemlje, utječe na pogoršanje gospodarskih i socijalnih prilika u zemlji. Zagreb je bio pokretač i sjedište glavnih socijalnih inicijativa i institucija u državi i ako takav, jedini centar koji je mogao ponuditi i kvalitetnije i trajnije rješenje. Prvotna tzv. profesionalna orijentacija, iako se deklarativno trebala skrbiti o pojedincu kao budućem zadovoljnom radniku, više je računa vodila o društvu i njegovim potrebama u domeni socijalne pedagogije. Upravo kroz tu pojavu treba tražiti temelje ustanove koja organizirano zapošljava pojedince/radnike na području Hrvatske. Tako je 1907. godine u Zagrebu, osnovan Zavod za posredovanje između nudi-laca i tražilaca radnje i službe.¹⁸

Opća gospodarska kriza, koja se javila kao popratna pojava prvens-tveno netom završenih ratnih zbivanja, a potom i potpuno novih društve-no-političkih okolnosti koje se reflektiraju kroz ulazak u novu državnu tvorevinu doveli su do gašenja rada Zavoda 1922.¹⁹

Zagrebačka općina uoči izbijanja velike svjetske krize 1929. zbog ogromnog broja nezaposlenih radnika u tom gradu počinje s ozbilj-nim razmatranjima ublažavanja ovih posljedica.²⁰ Na to sve, na-dovezao se i slom zagrebačkih banaka u rujnu 1931. godine. Jedno od mogućih dugoročnih rješenja ovi nagomilanih problema, naziralo se u formiranju ustanove za sustavnu i stručnu profesionalnu orijen-taciju. Ona je u Hrvatskoj započela je osnutkom Stanice za savjeto-vanje pri izboru zanimanja, ustanove kojoj je profesionalna orijent-acija bila glavni i jedini zadatak. Psihologijski institut pomogao je pri osnivanju, ustrojavanju i postavljanju programskih osnova Stani-ce, pružajući prostorne kapacitete za dio testiranja, dok je profesor Ramiro Bujas izradio Pravilnik Stanice. Ideja o osnivanju Stanice na području Hrvatske prvotno je našla svoje mjesto već u Pravilni-ku Zavoda za unapređivanje obrta Komore za trgovinu, industriju i

18 Zvonko Šešo, „Počeci djelovanja službe za zapošljavanje u Hrvatskoj“, *Revija za socijal-nu politiku*, br. 2, 2000., 175.

19 Isto, 177.

20 Isto, 178-9.

obrt u Zagrebu.²¹ Kao zadaća Zavoda utvrđeno je da Komora može savjetovati sposobne učenike prilikom izbora zanimanja na način da je provjeravala njihovu fizičku, psihičku, ali i tehničku sposobnost. Time je spriječila da mladići odabiru zanimanja za koja nemaju nužno potrebne predispozicije. Dokaz da je osnivanje ovakve ustanove bila šira društvena potreba je i predavanje ing. Josipa Mattesa upravo u Hrvatskom Radišu, kada se na predavanju o psihotehnici povela rasprava o osnivanju Stanice, jer se razmišljalo o mogućnosti njenog osnivanja i u okviru Hrvatskog Radiše.²² Dakle, jasno je kako je Stanica od svojih idejnih početaka blisko vezana uz Radišu.

Ipak, prevladalo je mišljenje da je Komorin Zavod za unapređivanje obrta najprihvatljivija ustanova za osnivanje Stanice za savjetovanje kod izbora zvanja. Hrvatski Radiša je ponudio svoju suradnju pod uvjetom da novoosnovana Stanica besplatno ispituje/savjetuje i njihove pitomce, a što je očito zaživjelo, s obzirom na postotak pregledanih pitomaca, u ukupnom broju pregledanih kandidata, konkretno, za 1935. godinu.

Pravilnikom je određeno da savjetnik Stanice utvrđuje sveukupnu sposobnost ispitanog lica na osnovi ispitivačkih nalaza učitelja, liječnika i psihologa, pri čemu je imao obvezu uzeti u obzir sklonosti i vještine testiranog kandidata, kao i gospodarske prilike odabranog zvanja.²³

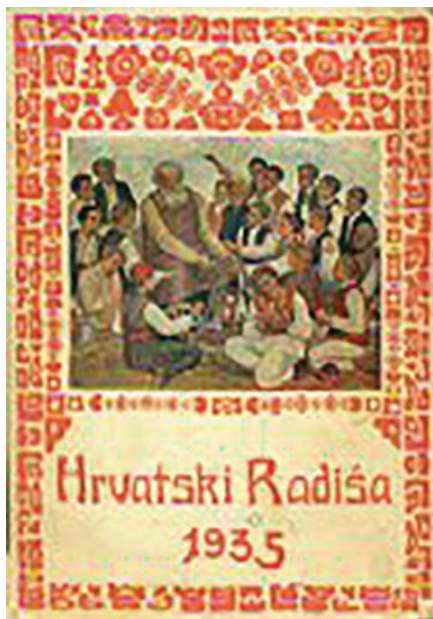
Razdvajanjem Komore za trgovinu, industriju i obrt na Trgovinsko-industrijsku komoru i Zanatsku komoru te ukidanjem Zavoda za unapređivanje obrta 1933. godine, Stanica se našla pod okriljem Trgovinsko-industrijske komore. Glavninu financijskih sredstava za rad Stanice davat će Komora. Uviđanjem važnosti i potrebe njenog rada, Stanica će dobivati pomoć i iz drugih izvora. Tako rad Stanice 1935. godine pomažu: Javna burza rada u Zagrebu i uprava Savske banovine, a suradnju s potonjom dokazuje i upućenost kandidata na testiranje u Stanicu, upravo od strane uprave Savske Banovine.²⁴

21 HR-DAZG-252 Trgovinska komora u Zagrebu, 2. Zapisnici sjednica predsjedništva, 1876. – 1947., *Sjednica Komore za trgovinu, industriju i obrt u Zagrebu od 12. prosinca 1930. godine.*

22 Mira Kolar, *Hrvatski Radiša*, 178.

23 Članak 20. *Pravilnika Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja.*

24 HR-DAZG-239 Zavod za psihologiju i fiziologiju rada, knj. I-226 (101) *Urudžbeni*

Slika 18: Naslovnica Kalendara Hrvatskoga Radiše iz 1935. god.

Od 1. studenoga 1935. godine u Stanici je angažiran i dr. Zoran Bujas,²⁵ što bi označilo i početak intenzivnijeg rada Stanice. S obzirom na navedenu temu, kao i nastojanje prikaza suodnosa Stanice i Hrvatskog Radiše, za arhivsku obradu uzeta je 1935. godina. Naime, to je prva godina iz koje imamo arhivsku građu koja definira rad Stanice, iako je većinom škartirana i svodi se na Urudžbeni zapisnik koji se danas čuva pod oznakom HR-DAZG-239 Zavod za psihologiju i fiziologiju rada, knj. I-204. Urudžbeni zapisnik otkriva nam broj korisnika pregledanih u Stanici 1935. godine, ali i neka općenita postupanja vezana uz samo

zapisnik 1935. – 1945.

- 25 Zoran Bujas (1910. – 2004.) obrazovao se na Sveučilištu u Zagrebu i Sveučilištu u Parizu. Sastavljao je testove inteligencije. Nastojao je u školski sustav uvesti testove znanja. Važan je njegov doprinos razvoju statistike kao nužne pretpostavke za unapređenje psihologije i za razvoj psihologijskog instrumentarija. U okviru Zavoda za savjetovanje pri izboru zvanja (1947.) objavljuje 'Osobni list učenika'. To je primjer dosjea koji je bio namijenjen nastavnicima za prikupljanje podataka o đacima. Njegove stručne ideje postale su teorijska i praktična osnova za dinamičnu i progresivnu profesionalnu orijentaciju, kakvu je zagovarao Zoran Bujas. Dao je svoj doprinos i kroz konstrukciju velikog broja testova i mjernih instrumenata koji se koriste u profesionalnoj orijentaciji – B- serija, N- upitnik, M-serija i dr.; vidi u: Krunoslav Matešić, *Drugo razdoblje razvoja testova i postupaka testiranja u Republici Hrvatskoj od 1932. do 1948.*, *Suvremena psihologija* 2006, 9, 91-96.

poslovanje institucije. Pojedinačnih kartona s rezultatima liječničkog pregleda nema s obzirom na činjenicu da je učinjeno škartiranje arhivskog gradiva iz ovog fonda te mnogi podaci danas nedostaju. Te je godine u Urudžbenom zapisniku uneseno 204 predmeta postupanja. Od toga 48 upisa vezano je uz administrativno poslovanje Stanice, dok je 156 upisa vezano uz preglede mladića za izbor za zvanja. Od ukupno 156 pregledanih kandidata, čak njih 108 bilo je upućeno na pregled u Stanicu od strane Hrvatskog Radiše, što znači da je dvije trećine pregleda odlazilo za potrebe ove institucije, odnosno gotovo 70%. Dokaz je to uske povezanosti Stanice uz Hrvatskog Radišu. Osim Radiše na pregled su upućivani i mladići, primjerice „iz ureda“ ili iz Kraljevske banske uprave Savske banovine prosvjetnog odjeljenja. Kod potonje ustanove stoji opaska kako je usluga koja je tražena od Stanice ispitivanje fizičkih osobina učenika mladića škola.²⁶

Iz Urudžbenog je zapisnika vidljivo kako je ispitivanje provode-no po određenom rasporedu, no ostatak je dokumentacije nedostatan. Ispitivanja su vršena i za potrebe Psihologijskog instituta Sveučilišta u Zagrebu. Za Hrvatskog Radišu su vršena ispitivanja/pregledi pitomaca te temeljem toga izdavani savjeti za izbor u zvanja. Izvještaj o psiholo-gijskom ispitivanju manipulativnog i dnevničarskog činovništva Trgo-vinsko industrijske komore predan je tajništvu ove institucije, a samo je ispitivanje očito vršeno na njihov zahtjev. Vidljivi su i pojedinačni zahtjevi privatnih lica za pregledom. Urudžbeni zapisnik otkriva i da su se djelatnici Stanice bavili i eksperimentalnom psihologijom i izborom u zvanja. Urudžbeni zapisnik otkriva i suodnos djelatnika Stanice sa sekcijom radne zajednice za socijalnu skrb naučnika i naučnica. Iako ne govori mnogo, očito je kako je i uprava Stanice imala utjecaj na djelo-vanje ove sekcije, pogotovo s obzirom na obavijest o izboru delega-ta za istu koja joj je upućena. Također, surađivali su i sa Sirotinjskim povjerenstvom grada Zagreba kojima dostavljaju pojedina izvješća o pristupnicima. Pretpostavljam kako su im isti poslani iz te ustanove

26 Usp. Ivana Žebec Šilj i Mislav Stjepan Žebec, „Osnivanje i djelatnost Stanice za savjeto-vanje pri izboru zvanja od 1931. do 1948. godine – Početak primijenjene psihologije u Hrvatskoj“, *Suvremena psihologija*, 21, 2018., 5-28., na str. 15.

na savjetovanje i liječničku obradu. Psihološka ispitivanja se vrše i za korist Državne realne gimnazije u Zagrebu, Varaždinu, Brodu na Savi, Vinkovcima, Krapini, Koprivnici, Bjelovaru, Gospiću, Ogulinu, Sušaku, Senju, Virju, Krku, Državne muške građanske škole na zagrebačkom Kaptolu, Državne građanske škole Vrbik, Državne IV realne gimnazije Izidora Kršnjavog, II. velike klasične gimnazije iz Zagreba, III. realne muške gimnazije. U ožujku je dr. Pregrad imao predavanje na temu „Iz primijenjene psihologije/psihotehnike“, no na žalost, iz Urudžbene se knjige ne vidi gdje je isto održano, osim da je održano čak 2 puta: 23. i 25. ožujka. I gradska električna centrala tražila je mišljenje Stanice za električarske naučnike, gradska dječja ambulanta, a nisu neobični ni pojedinačni zahtjevi primjerice zagrebačkih tiskara za ustanovljavanje sposobnosti za rad mladića za stamparsku struku. Koliko je vidljivo iz ovog dokumenta, obvezu slanja statističkih podataka uprava Stanice ima prema gradskom poglavarstvu Zagreb. Svim ravnateljima realnih gimnazija i građanskih škola u Zagrebu izdano je „upozorenje“ na rad Stanice, odnosno na činjenicu da ona radi te da svoj rad koncentriraju upravo ka učeničkoj populaciji. Radilo se i na aktivnoj promidžbi Stanice i njezina rada. Dokaz za to je i razgled Stanice đaka učiteljske kastavske škole 27. svibnja 1935., od 12 do 13 sati. Stanicu su prilikom ekskurzije 10. listopada 1935. posjetili i đaci učiteljske škole iz Ljubljane Dana 24. svibnja podneseno je izvješće o trogodišnjem radu Stanice s dr. Aurelom Forenbacherom u potpisu, no na žalost sadržaj Izvješća nije sačuvan pa smo zakinuti za njegove osnovne podatke. Psiholgijsko ispitivanje vršeno je i u korist korisnika Dječjeg doma, dok je uprava Hrvatskog Radiše upozorena na korištenje godišnjeg odmora Stanice od 15. srpnja do 15. kolovoza. Jedino je ovoj ustanovi poslana ovakva obavijest, što je potpuno u razmjeru s brojem obrađenih predmeta/pitomaca iz Hrvatskog Radiše. Naknadno je slana obavijest o ljetnom odmoru za djelatnike Stanice u novine. Vidimo da su se nabavljale tiskanice za testiranje inteligencije po Binettovoj metodi, a njihova narudžba je išla preko gradskog poglavarstva Zagreba. Obavljani su i pregledi savjetovanja mladića za rad u tvornici boja i lakova, potom pregledi za izbor u zvanja u korist Starateljskog povjerenstva grada Zagreba, društva Hr-

vatski Sokol, Elektro-radija iz Praške ulice, trgovine štofova iz Petrinjske ulice, trgovine špeceraja iz Preradovićeve, a prisutni su i neki parcijalni liječnički pregledi, primjerice očni pregled za mladića upućenog u Stanicu iz oftalmološke klinike na pregled. Tiskane izvještaje o sposobnosti kandidata Stanica je naručivala od Zaklade tiskare Narodnih novina u Zagrebu. Časopis kojim su se djelatnici Stanice služili jest „Dom i škola“, koji su posudili od samog izdavača. Jedan zanimljiv dopis upućen je iz Stanice konzulatima Francuske, Češke, Poljske i Švicarske s molbom za dostavljanje Pravilnika sličnih ustanova, što jasno govori o srednjoeuropskoj strukovnoj orijentaciji Stanice. Vidljiva je i suradnja s netom uspostavljenom Stanicom za psihohigijenu.²⁷

Zaključak

Hrvatski Radiša i Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu su neprijeporni saveznici u polju stjecanja radnih odnosa i usavršavanja mladih hrvatskih naraštaja tijekom prve polovice XX. stoljeća. Povijesni kontekst koji započinje svekolikom modernizacijom tijekom XIX. stoljeća utemeljio je potrebu za uspostavljanjem takve dvije važne institucije iz polja zapošljavanja i radnih odnosa tijekom XX. stoljeća. Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja krajem XIX. stoljeća do početka Prvoga svjetskoga rata otvorio je aspiracije hrvatskih stručnjaka, poput liječnika, psihologa, ali i samih trgovaca i obrtnika za usavršavanjem novih naraštaja radnika i obrtnika. Stoga, bilo je razumljivo osnovati Stanicu, koja će kao jedna od grana državne službe upravljati i pružati pomoć osposobljavanja pitomaca, dok je Hrvatski radiša, koji svoje korijene još s kraja XIX. stoljeća pružati praktičnu pomoć okupljanja i prve razine usmjeravanja mladih radno sposobnih naraštaja. Tu nam poveznicu najbolje potvrđuje jedno od tumačenja, prema kojemu je Stanica trebala biti osnovana u okviru rada Hrvatskoga radiše. Sve u svemu, obje su institucije u punom smislu opravdale svoje djelovanje i postojanje tijekom prve polovice XX. stoljeća. Primjer iz 1935. godine

27 HR-DAZG-239 Zavod za psihologiju i fiziologiju rada, knj. I-204.

pruža nam ustaljeni obrazac suodnosa Radiše i Stanice. Primjetno je uključenje velikoga institucija koje su tražile pomoć prvo od Radiše, a potom od Stanice. Ovo je još jedan od jasnih dokaza sinergije hrvatskih praktičnih i sposobnih hrvatskih trgovaca i obrtnika te hrvatske intelektualne elite prve polovice XX. stoljeća kako bi gospodarski položaj Hrvatske i u doba „nemirnoga mira“ imao respektabilnu ulogu, kako u domovinskoj, tako i u područnoj gospodarskoj povijesti XX. stoljeća.

Popis izvora i literature

Izvori

- HR-HDA-82. Zemaljska Vlada. Odsjek za narodno gospodarstvo.
HR-DAZG-239 Zavod za psihologiju i fiziologiju rada.
HR-DAZG-252 Trgovinska komora u Zagrebu.

Literatura

- Benyovsky, Lucija, „Dobrotvorna gospojinska (ženska) društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata“, *Časopis za suvremenu povijest*, 30, 1, 1998., 73-92.
- Gaćina Škalamera, Sonja, „Dinamika razvoja osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj od 1900. do 1940.“, *Anali za povijest odgoja*, 3, 2004., 83–113.
- Heka, Ladislav, „Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37, 3, 2016., 1065-1096.
- Kolar Dimitrijević, Mira „Osnivanje društva Hrvatski radiša 1903 godine u Hrvatskoj“, *Časopis za suvremenu povijest*, 37, 3, 2005., 721-734.
- Kolar Dimitrijević, Mira, „Povijesno značenje Hrvatskog radiše do 1929.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 24, 5, 99-116.
- Kolar, Mira, *Hrvatski Radiša: 1903.-1945 (2003)*, Dom i svijet, 2004., 29, 30, 36.
- Lovrenović, Stjepan, *Ekonomska politika Jugoslavije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1965., 102.
- Marković, Ivančica „Podjela i raspad kućnih zadruga u Slavoniji u 19. stoljeću“, *Scrinia Slavonica*, 9, 1, 2009., 221-231.
- Matešić, Krunoslav, „Prvo razdoblje razvoja testova i postupaka testiranja u Republici Hrvatskoj od 1912. do 1931.“, *Suvremena psihologija*, 8, 2, 2005.
- Matešić, Krunoslav, „Drugo razdoblje razvoja testova i postupaka testiranja u Republici Hrvatskoj od 1932. do 1948.“, *Suvremena psihologija*, 9, 91-96, 2006.

Nejašmić, Ivo, „Populacijski razvitak Zagreba“, *Sociologija i prostor*, 123-124, 1994., 1-12.

Šešo, Zvonko „Počeci djelovanja službe za zapošljavanje u Hrvatskoj“, *Revija za socijalnu politiku*, br. 2, 2000.

Židan, Marko (ur.), *Kalendar Hrvatski Radiša za prestupnu godinu 1930.*, Zagreb, 1930.

Žebec Šilj, Ivana i Žebec, Mislav Stjepan, „Osnivanje i djelatnost Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja od 1931. do 1948. godine – Početak primijenjene psihologije u Hrvatskoj“. *Suvremena psihologija*, 21, 2018., 5-28.